

הישרדות

איך שורדים? במחקרים, בסיפורים, בשירים, חוזר מוטיב חחושת האשמה הרובצת על ניצולי השואה כל ימי חייהם, על ששרדו אחרי שכל עולמם חרב. כל כמה שאני מנסה לצלול למעמקי השחור של ניסיון השואה, אינני מוצאת בו תחושת אשמה על שנשארתי בחיים. פליאה, שמחה על כל יום נוסף, רצון לא לבזבז את הזמן הנותר, כאב האבדה, חוב לאלה שלא זכו — אבל לא אשמה.

בפראג, עם שובי מהמחנות, הביעו הגויים רק חמיהה מהולה באינחח: בידי רבים הופקד רכוש יהודי למשמרת. היהודים נעלמו, החפצים נותרו — ולפתע פתאום מופיעות להן רוחות רפאים לחזכיר נשכחות. אולם כאן, בישראל, ביקשו ממני היהודים גם לדעת: איך זה שנשארתי בחיים? מה היה עלייך לעשות כדי לשרוד? ובעיניים זיק של חשדנות: קאפו? זונה?
זו אחת הסיבות שהחלטתי, בשנה השנייה לעלייתי ארצה, להסיר את מספר אסירת אושוויץ שעל זרועי. ביצוע ההחלטה המעשי היה פשוט: רופא במרפאת קופת-החולים המרכזית בחיפה, משחומם, ממלמל משהו על אות כבוד, חתך פיסת עור בהרדמה מקומית וחפר כמה חפצים. נותרה צלקת זעירה: המספר 72430 היה מקועקע בספרות קטנות ונאות, משום שאפודתי האדומה-כחולה, בסריגת יד, מתנת חברתי אירנקה לדרך מגטו טרוזין אל היעד המפחיד והמעורפל שבמזרח, מצאה-חן בעיני האסירה הפולנייה המקעקעת. אמרתי לה: קחי אותה ועשי לי מספר יפה וקטן. אלה היו דאגות בת עשרים בכואה אל הבלתי-נודע ששמו בירקנאו.

במכתבים לחברים בפראג הסברתי את הסרת המספר בנימוקי היגיון: נתקבלתי כמורה לאולפן, כל שלושה חודשים מתחלפים בו מאה תלמידים, וכל אחד משתומם איך זה שאני מלמדת עברית, ובכלל, המספר שעל זרועי, גלוי לעין בחודשי החום הרבים, חושף את חיי לעיני הבריות, אנשים יודעים עליי יותר משודעת אני עליהם. ברוב טאקט המאפיין את הישראלים הם גם מבררים, באוטובוס, בחנות, על שפת הים, אם לא נתקלתי במחנות בקרובי-משפחתם, ואיך זה שדווקא אני נשארתי בחיים, כאשר אלה נרצחו? עד מהרה הגעתי לידי מסקנה (וכך כתבתי בנובמבר 1950), שהישראלים מעדיפים לא לשמוע ולא לראות בנושא השואה, לא הולכים לצפות בסרטים על אושוויץ או על גטו טרוזין כשהם מוצגים בבתי-הקולנוע, שכל איזכור

מחנה ריכוז מעורר בהם רחמנות או רתיעה, שהמספר שעל זרועי מתיר להם לחדור לרשות הפרט שלי ולשאל שאלות של אטימות. מעולם לא התחרטתי על הסרת המספר. נוכחתי לדעת שדרוש יותר ממספר מקועקע על הזרוע כדי שתושבי הארץ ינסו להבין את היהודים בשואה.

מאז חזרו וביקשו היסטוריונים וחוקרי נפש שעטים עלינו, הדינאואורים, לפני היעלמם הסופי, לדעת אף הם: בזכות מה שרד אדם בשואה? על-פי עדות הניצולים מצטיירת תמונה מעוותת: לכל אחד סיפור מופלא על קמע ששמר עליו, על נחישות דעת לשרוד כדי לספר, על אמונה בהשגחה עליונה, על מעשה נסים שקרה. אילו אותם מיליונים שלא שרדו יכולים היו למסור עדות אף הם, היו גם בפיהם סיפורים על קמיע, על אמונה בחסדי שמים, על החלטה נחושה להחזיק מעמד, על תקווה שהעניקה כוח — רק שאותם השיג המוות, על-אף הכל.

קודם כל הכריע הגיל: לילדים ולזקנים — ובעולם המחנות בן ארבעים עמד על סף הזיקנה — לא היה כמעט סיכוי להישאר בחיים. מכאן שבראש וראשונה קבעה שנת לידתי: 1923. הייתי בת תשע-עשרה כשהגעתי לגטו. זה נתון היסוד, ובו לא היה לי כל חלק. ומעבר לזה קבע המקרה: מתי הגיע אדם למחנה השמדה, ולאיזה מחנה, ואם באותו יום נערכה בו סלקציה ואם לא, אם לא הצטרף לשיירה הלא נכונה רק כדי להישאר בקרבת נפש יקרה לו, אם הצהיר על המקצוע הנכון ברגע הנכון ואם אותו המקצוע עצמו לא היה בשלב אחר סיבת מותו.

אולם אם רצוני להיאחז בחוט של משמעות, אני יכולה גם לטעון: לא היתה כאן מקריות. נשארתי בגטו טרוזינשטאדט, כפי שקראו לו הגרמנים, עד לדצמבר 1943, מפני שהונוה, חברי לחיים דאו, היה שייך ליחידת המקימים, לראשוני הגטו, שהגיעו אליו בדצמבר 1941, חלקם בהתנדבות, כדי להכין את עיר המבצר טרוזין לייעודה החדש, ובזכות זו היו מוגנים תקופה ארוכה מפני המשלוחים מזרחה. אולי הגנה עליי גם עבודתי במעון הילדים ובחקלאות, אינני יודעת. בכל אופן, גם עבודתי, גם עבודת הונוה, נבעו מהשתייכותנו לתנועת הנוער הציונית, מכך שיעקב אדלשטיין, זקן היהודים הראשון של גטו טרוזין, ציוני מאמין, כלל בשתי יחידות המקימים אנשי "החלוצ" רבים, נאמן להשקפתו, שעליהם ללכת עם ההמונים אוכדי העצות, להוות משענת בזמנים קשים, לחנך את הילדים ובני-הנוער עד יעבור הזעם. מכאן: אלמלא הייתי חברת "נצ'ח", תנועת הנוער הצופי החלוצי, ייתכן מאוד שהייתי נשלחת כבר בקיץ או בסתיו 1942 לאחד ממחנות ההשמדה

הראשונים שקדמו לאושוויץ, שבהם חוסלו לרוב כל הבאים, ללא סלקציה. אולם מצד שני: חלק מחברי "החלוץ" הובל בספטמבר 1943 מטרזין למחנה המשפחות בבירקנאו ושהה בו שישה חדשים, אך כל 3,800 אסירי המחנה מטרנספורט ספטמבר, שנותרו בחיים עד אז, הומתו, ללא סלקציה, בלילה אחד, ב־8 במאָרס 1944. חברי "החלוץ" אחרים נשלחו מגטו טרזין לאושוויץ רק בסתיו 1944 בקרון בעלי התפקידים – וגם הם הלכו הישר לתאי הגז. איש לא היה יכול לדעת ששיעור השורדים מהטרנספורט שלי, בעל הסימון Ds, שעזב את גטו טרזין ב־18 בדצמבר 1943 עם 2,500 איש, אשה וילד, יהיה הגבוה מכל שישים המשלוחים שיצאו משם להשמדה. איש לא היה יכול לדעת, שאחרי שישה חודשי שהייה במחנה המשפחות של בירקנאו, לא נלך בעקבות טרנספורט ספטמבר ל"טיפול מיוחד", כפי שנקבע תחילה, אלא שד"ר מנגלה וחבר עוזריו במנגנון הס"ס יבחרו מתוכנו מאות נשים וגברים צעירים לעבודות בגרמניה. הנה, למרות הכל: יד הגורל, מקרה.

כן ולא. כאשר בראשית יולי 1944, במיפקד במחנה הנשים, נספרו האסירות האמורות לצאת את בירקנאו, לא נכללתי, לתדהמתי, בתוכן. מסתבר שעמדיתי ליד רוז'נה לאושר, קומוניסטית ותיקה, שסידרה לעצמה, הודות לקשריה הטובים עם המחתרת הקומוניסטית במחנה, שלא תיכלל בין היוצאות, מתוך הנחה, שכאן, במזרח, סיכוייה לשרוד עד כוא הצבא האדום טובים יותר מאשר באיזה יעד בלתי ידוע בגרמניה. אולם אני, מתוך תחושה חזקה ממני, תחושה שאינה מבקשת הוכחה ומתעלמת מאפשרות של מלכודת, הרגשתי שלא יכול להיות מקום נורא יותר מאושוויץ. ורציתי לצאת. בלילה זחלנו, חברתי אווה רוזן ואני, על־אף העוצר ואיסור היציאה מהצרפים, בכיוון ביתן המשרדים, השרייבשטובה, שבו דלק אור, בתקווה למצוא שם את הליניקה, אחת האסירות של הפקידות הפולניות, שאותה הכרנו כשבאה לערוך רישום במחנה המשפחות. אכן, (נס? מקרה? מזל?), הליניקה היתה במקום, מכינה את רשימת העתידות לצאת. לא, אין באפשרותה להוסיף שני מספרים (שמות לא היו לנו באושוויץ) לרשימת היוצאות הקיימת, לכל היותר היא יכולה לשנות בה מספר אחד או שניים. זחלנו בחזרה, שאלנו בבלוק, מי מהמועמדות ליציאה היתה מעדיפה להישאר. מצאנו שלוש, אחת שהיתה לה אחות במחנה הנשים, אחת שלא רצתה להיפרד מאמה. ושוב זחילה לשרייבשטובה, עם מספרי המחליפות חרוטים בזיכרון. הליניקה שינתה את הספרות ברשימת היוצאות. למחרת עלינו,

לבושות שמלות אפרפרות אחידות, לקרונות משא ברציף של בירקנאו. בשעת העלייה לקרון נפלה לי פרוסת תחליף לנקניק מקוביית הלחם הדביק שקיבלנו כל אחת ליד, כצידה לדרך. לא העזתי לקפוץ בחזרה לרציף, רק עמדתי בפתח הקרון והכטתי בעצבות בפרוסת הנקניק האבודה. זקיף גרמני במדים ירוקקים, איש מבוגר, התכופף, הרים את הפרוסה והושיט לי אותה. ברגע זה הרגשתי: נותרו עוד בני־אדם בעולם. בזמן הנסיעה סיפר לי שהיה נגן עוגב בקתדרלה של קלן, ושגם לו בת בשם רות. אחרינו נשלחו עוד טרנספורטים לגרמניה, אינני יודעת אם המחליפה שלי יצאה באחד מהם, אם נותרה באושוויץ עד לשיחרור, אם בכלל שרדה. אינני יודעת את שמה. אולם רוז'נה לאושר נספתה. אכן, את צאתי מאושוויץ אפשר לזקוף לזכות תושייתי והאינטואיציה שלי. ואף־על־פי־כן, המקריות לא איבדה את כוחה: כמה מהבנות שעמן נשלחתי להאמבורג, לפינוי הריסות, נהרגו בהפצצות, אחרות מתו מטיפוס.

גם אני חליתי בטיפוס הבהרות. פה כבר ניתן לייחס את ההישרדות לתכונות של גוף ונפש, לחומר החזק שממנו אני בנויה. כילדה וכנערה סבלתי מאנגינות חוזרות ומדלקת פרקים כתוצאה מהן. והנה, במחנות, הבראתי פלאים. בקור של מינוס 20 מעלות, בלי גרביים, בתחתונים רטובים אחרי כביסה, כי היה לי רק זוג אחד ואילו הייתי מניחה אותו ולו לרגע לייבוש, היה נגנב מיד – ולא כלום, לא אנגינה, לא דלקת ריאות, רק פצעי כפור, רק תחושה שהקור בלשר־עצמותיי, רק כיסופים תהומיים למעט חום. הגעתי לסוף המלחמה במצב גופני סביר, יחסית, ואז, בימי השיחרור במחנה ברגן־בלזן, חליתי בטיפוס בהרות, ונפלה עליי אימה שאמות על סף החיים החדשים, כפי שאכן אירע לאלפים. החזקתי מעמד. אולי זו תורשה. הנשים במשפחת אמי היו חזקות. וגם זה לא עזר להן. הנה, אמא, פרנציסקה בונדי לבית הרמן, מתה מהרעלת דם ומנמק כבר אחרי שלושה חודשי שהות בגטו טרזין, שם חזרה לעבוד כפקידה, ככימי רווקותה, גאה על שבמשרד יודעים להעריך את כתבי־ידה היפה. ולפני־כן לא היתה חולה בכלל. ובכן, שרדתי. לא בזכות אמונה בהשגחה עליונה, בשליחות על־אדמות. כמעט לא בזכותי. אולם השואה נשארה בתוכי.

החיים במחנות היו שורה ארוכה של הכרעות, לעתים בלתי־חשובות לכאורה, שכל אחת מהן יכולה היתה להיות גורלית: איפה לעמוד במפקד